

Balıkesir ve Çevresine Ait Arşiv Kaynakları ve Bir Kitabın Düşündürdükleri

*Doç. Dr. Nahide ŞİMŞİR**

Balıkesir bilhassa arşiv malzemesi açısından son derece talihli bir şehirdir. Osmanlı Devleti'nin muazzam devlet sistemi her yerde eşit olarak uygulanmış ve bunun neticesi olarak dünya üzerinde pek çok insanı gıpta ettirecek zengin arşiv malzemesi geriye kalmıştır. Ancak maalesef bazı yerleşim birimlerinin kiler deprem, yangın, ayaklanma... v.b. tabii veyahut da sosyal felâketler neticesinde büyük oranda yok olup gitmiştir. Sözgelimi hemen yanı başımızdaki İzmir, yangın ve depremler sonucu yerel kayıtları olan Şer'îye Sicillerinin 19. Yüzyıla ait olan birkaç tanesi dışında tamamını kaybetmiştir.

Balıkesir şehri ise arşiv malzemesinin büyük oranda günümüze kadar ulaşması sebebiyle, adeta kadir gecesi doğmuş gibidir. Balıkesir şehir tarihinin yazılmasında kullanılabilecek başlıca arşiv malzemesi; Tapu Tahrir Defterleri, Şer'îye Sicilleri, Nüfus Cedvelleri, Mühimme Defterleri, Şikâyet Defterleri, Anadolu Ahkâm Defterleri, Avârız Tahrir Defterleri, Temettüat Defterleri, Osmanlı Arşivindeki Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezareti, Nafia Nezaret vb. pek çok da perakende evrâk bulunmaktadır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivlerinde ve Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivlerinde de Balıkesir ile ilgili kıyamet kadar belge bulunmaktadır.

Bununla birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin yakın zamanlarda tasnife açılan, yazısı umumiyetle matbu yazı kadar düzgün XIX. Yüzyıla ait Nüfus Defterleri birden bire popüler hale gelmiştir. Tarafımızdan yazısı basit olduğu ve lisans ile yüksek lisans öğrencisini zorlamayacak kelime içeriğine sahip olması üzerine Balıkesir, Edremit, İvrindi, Balya, ...v.b. gibi yerleşim birimlerine ait nüfus defterleri yüksek lisans ve lisans tezi olarak transkripsiyon ve değerlendirme olmak üzere verilmiş, bir kısmı da tamamlanmıştır.

Bu tez çalışmalarından birisi öğrencimiz Özlem Özpolat tarafından Nüfus Defterlerine Göre Balıkesir Kazası'nın Demografik ve İktisadî Özellikleri, Balıkesir, 2013.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) yapılmış 07.06.2013 tarihinde saat 10.00'da Prof. Dr. Kenan Ziya Taş, Yrd. Doç. Dr. Filiz Çolak jüri üyeliğinde Doç. Dr. Nahide Şimşir danışmanlığında oy birliği ile kabul edilmiştir.

Bu tez çalışmasında Balıkesir şehir merkezi ile ilgili 1260, 1261,1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268 ve 1269 numaralı Nüfus Defterleri okunup, tablo ve grafiklere dökülmek suretiyle tanıtım ve muhtelif (mahalle ve köy esaslı Müslim, Gayrimüslim, doğum, ölüm, hane, meslek, cizye, nüfus v.b. yönleriyle mukayeseleri yapılmıştır.

**Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü*

Özlem Özpolat'ın çalışmasından 5 ay sonra (Prof. Dr. Şenol Çelik tarafından Türk Tarihçilere 5.10.2013'te yeni çıkan kitap olarak tanıtımı yapılmıştır) H.1256/M.1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Bursa: Balıkesir Belediyesi Yayınları No:9, 2013, 340 sahife olarak, Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI – Dr. Serdar GENÇ tarafından yayınlanmıştır.

1. Yukarıda adı geçen eser Balıkesir Belediye Başkanı Sayın İsmail Ok'un "Belediye Başkanı'nın Yazısı" adlı s.1'de yer alan takdim yazısının ikinci paragrafında "...Balıkesir nüfusuna dair yapılan ilk çalışma..." şeklinde bir ifade bulunmaktadır.

Balıkesir 'in XIX. yüzyılda nüfusu ile ilgili olarak Nüfus Defterleri ve Nüfus Cedvelleri bulunmaktadır. Belediye'nin bu yayınından önceki çalışmalar şunlardır:

a. Tacettin Akkuş, Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2001,182 s.

b. Özlem Özpolat, Nüfus Defterlerine Göre Balıkesir Kazası'nın Demografik ve İktisadî Özellikleri, Balıkesir, 2013.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)(Ek: 07.06.2013 saat 10.00'da Prof. Dr. Kenan Ziya Taş, Yrd. Doç. Dr. Filiz Çolak jüri üyeliğinde Doç. Dr. Nahide Şimşir danışmanlığında oy birliği ile kabul edilen tezi)

c. 1898 ve 1906 nüfus cetvellerine dayalı Balıkesir merkezin nüfusu Nahide Şimşir tarafından "XIX. Yüzyılın Sonlarında ve XX. Yüzyılın Başlarında Balıkesir Merkez Kazası'nın Demografik ve Etnik Özellikleri" adıyla 3-5 Eylül 2003'te Van'da düzenlenen I. Uluslararası Kültür Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulmuş, Osmanlı Araştırmaları, İstanbul: IQ yayınları, 2004, s.147-168 arasında basılmıştır.

Yukarıdaki çalışmalardan sadece ilki yazarlar tarafından dipnotlarda kullanıldığı, diğer çalışmadan hiçbir şekilde söz edilmediği için, Belediye başkanı da, okuyucular da yanıltılmış olmaktadır.

2. Özlem Özpolat'a ait tezde 1261 Balıkesir Nüfus Defteri Müslüman nüfus dökümü s. 72, 74, 75'de Hane ve kişi sayısı ile birlikte tablo ile birlikte açıklanıp yorumlanmıştır. Belediyenin yayını nüfus defterinde aynı bilgiler, hane sayısı olmadan daha basit bir şekilde, Gayr-ı müslim nüfus ile verilmiştir. (s. 50)

3. Özlem Özpolat'a ait tezde 1265 Balıkesir Nüfus Defteri Gayr-ı Müslim nüfusu s.92'de grafikler dökülerek verilmiştir. Belediyenin yayını nüfus defterinde aynı bilgiler, hane sayısı olmadan daha basit bir şekilde, Müslüman nüfus ile verilmiştir. (s. 50)

4. Özlem Özpolat'a ait tezin 72-74'üncü sayfalarında 1260 numaralı Balıkesir Nüfus Defteri'ne Göre grafik ile birlikte Müslüman yaş gruplarının dağılımı açıklanmıştır. Belediye'nin yayının da s.57-58'de bir tablo ile birlikte Halkın Yaş durumu bir tablo ile birlikte açıklanmıştır.

5. Özlem Özpolat 'a ait tezin 121-123'üncü sayfalarında tablo, grafik ve açıklamalar yoluyla Gayrı Müslimlerin cizye durumu açıklanmıştır. Aynı bilgiler Belediye'nin yayında s.48-49'da bir paragraf olarak verilmiştir.

6. H.1256/M.1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon) çalışmasının bilimsel bir çalışma sayılabilmesi için transkribe edilen metnin tıpkıbasımı veyahut da Osmanlı Türkçesi metni olması gereklidir. Dünya standartlarında olması gereken budur. Ancak yazarlar Özlem Özpolat'ın Balıkesir'e ait bütün defterleri değerlendirdiği çalışmada olduğu gibi, bir iki sayfa örnek vermekle geçiştirmişlerdir.

7. Yayınlanan nüfus defterleri yazı açısından en düzgün defterler olmaları hasebiyle lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin kolayca tez çalışması yapabileceği nitelikte olduğu gibi, eğer orijinal metin eserde bulursa yazarların yanlış okuduğu, okuyamadığı veyahut da şüpheye düştüğü yerler sözgelimi s. 241'deki bölüm vd. başkaları tarafından okunmak suretiyle Balıkesirliler aydınlatılabilirdi. Belediye yayınındaki yanlış okumalardan birkaçı şöyledir; 119'uncu sayfadaki "alilül aynen olduğu" şeklinde yanlış okunmuştur. (NFS-d 1261 s.13a; NFS-d1263 13a) Doğrusu " alilü'l-ayn olduğu" yani "kör olduğu" şeklindedir. Yine aynı yayının 240. Sayfasındaki "satıldır" (NFS-d 1261 s.124b; NFS-d1263 87a) diye yanlış okunan kelimenin doğrusu "saildir" yani "dilencidir" vd. şeklindedir.

8. Alelacele yangından mal kaçıran gibi yayınlanan nüfus defterine mukabil, öğrencimizin tezi yukarıda açıkladığı üzere Balıkesir nüfus defterlerinin tamamını tanıtan bir çalışmadır. Yazarlar bizim emeğimize değer vermemekle 1261 numaralı defter ile 1263 numaralı defterin aynı kayıtları içerdiğini de kaçırmışlar, kıyaslama yapamamışlardır.

9.Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yağcı ve Dr. Serdar Geç, NFS-d 1261 numaralı nüfus defteriyle birlikte NFS-d 1265 numaralı defteri de acelelen ilâve etmişlerdir. Bu defterin de aslı NFS-d 1266 numaralı defter olup, NFS-d 1265'de bulunmayan Balıkesir şehrinde bulunan Yabancı Ermeni ve Rum tüccarını da içermektedir ki, NFS-d 1265 gibi karşılığı olan tebyiz edilmiş (temize çekilmiş) hali NFS-d 1267 numaralı defterdir. Bu bilgilerden hiç biri maalesef Belediye neşriyatında bulunmamaktadır.

Sonuç:

Balıkesir ve çevresinin nüfusu ile ilgili olarak on yılı aşkın bir süredir çalışmakta olduğumuz için, acele ve malzemenin tamamını görüp, kıyaslamadan çalışmak yerine, sabırla çalışmalarımızı bilim âlemine sunmaya çalışmaktayız. Aceleciliğin ve uzmanlık alanı dışında yayın gayreti içinde olanların durumu, yukarıdaki örnekler ile açıklanmıştır.

Özlem Özpolat'ın tezi Belediye'nin yayınından 3 ay önce savunulup, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne teslim edilmiştir. Bilhassa 1265 numaralı Gayrı-Müslim Nüfus Defterindeki bütün bilgiler Belediyenin yayınıyla örtüşmektedir.

Belediye yayını bir transkripsiyon çalışması olmakla birlikte, değerlendirme kısmı da bulunduğu için, kendisinden önce konu ile ilgili yapılan çalışmadan haberi ise –ki söz konusu tez, yazarlardan birinin idareci olduğu kurum bünyesinde başarı ile sunulmuş, öğrenciye çıkış

belgesi verilmiş, ancak tezlerin ciltli hali 8 aydır enstitü bünyesinde tutulmaktadır- söz etmeleri bilimsel ahlâk gereğidir.

Balıkesir sahip olduğu arşiv malzemesi hasebiyle deryadır. İster mahallî araştırmacı, ister akademisyen, ister de öğrenci olsun her kese araştırarak mevzuu boldur. Güzel şehrimizin tarihini gün ışığına çıkarmak için yarışa biliriz. Bundan Balıkesir kazançlı çıkacaktır. Ancak çalışma yapan araştırmacıların yazdıklarını, emeklerini kasıtlı olarak görmemezlikten gelip, öne çıkmak, sadece kendi veyahut da kendi anlaştıklarının?! Çalışma ve isimlerini ön plâna çıkarmak, diğerlerini sahaya sokmama veyahut da ötekileştirme çabası içerisinde olmak araştırma ve bilimle alâkalı değildir. Bizim Balıkesir ile ilgili çalışan araştırmacılara kim olursa olsun sadece yazdıkları bilginin kaynağını belirtme gibi bir talebimiz vardır ki, bu bilimsel ahlâk gereği olduğu kadar okuyucunun o bilginin kaynağını ve doğruluğunu öğrenebilmesi ve gerektiğinde kontrol edebilmesi için elzemdir. Ayrıca Balıkesir Üniversitemizin kıymetli öğrencilerinin yapmış olduğu çalışmaları Hocalarının görmemezlikten gelmeleri, her ne sebep ile olursa olsun affedilecek bir husus değildir. Asıl bizler öğrencilerimiz ve emeklerine sahip çıkmak ve saygılı olmak durumundayız.